
A TULAJDONNÉV KÖZNEVESÜLÉSÉNEK JELENTÉSVÁLTOZÁSI FOLYAMATAI¹

1. Tanulmányomban a tulajdonnévből alakult közszók eddig nem vizsgált aspektusával foglalkozom: a köznevesülés jelentésváltozási folyamatainak egy a magyar nyelvészeti szakirodalomban még nem alkalmazott modelljével. A tanulmány szakdolgozatom eredményein alapul (SEIFERT 2006).

Az első részben áttekintem a tulajdonnevek köznevesülésével foglalkozó magyar tanulmányok eredményeit, és ismertetek néhány fontosabb idegen nyelvű tanulmányt. A második részben bemutatom a modellt, amellyel leírhatók a szemantikai folyamatok. Magyar példák segítségével felvázolom a tulajdonnevekből alakult közszók tipológiáját, végül röviden foglalkozom az általam tévesnek tartott esetekkel.

2. A korábbi tanulmányok. – Néhány, elméleti szinten újdonságot nem nyújtó szakdolgozattól eltekintve a hungarológiában eddig csak egy monográfia született a tulajdonnevek köznevesüléséről: TAKÁCS JUDIT disszertációja (2007). TAKÁCS monográfiájában részletesen feldolgozza a köznevesüléssel foglalkozó szakirodalmat, valamint elemzi a személynévből alakult közszókat általános, morfológiai és szemantikai kritériumok szerint. Jelentős szóanyagot dolgoz fel, melyből 28 személynév közszói származékait közli a dolgozatot lezáró szótárban.

A tulajdonnevek elméletével foglalkozó monográfiák általában tartalmazzak tulajdonnév → közszó átmenetről szóló fejezetet (J. SOLTÉSZ 1979, HAJDÚ 2003, VÁRNAI 2005). HAJDÚ nagyszámú tulajdonnévből alakult közszót gyűjtött össze, melyeket több szempont: a tulajdonnévi alapszó névfajtája, a keletkezett szófajok és fogalomkörök stb. szerint csoportosít.

Szemantikai kérdésekkel foglalkozik MARTINKÓ (1956), aki a szemiotikai háromszög segítségével ismerteti a tulajdonnevek és a közszók közötti különbséget. KIEFER (2000) is tárgyalja ezt a kérdést; tanulmányában ellentmond annak a logikus felfogásnak, amely szerint a „tulajdonnév jelentése kimerül referenciális funkciójában” (2000: 161), és a strukturális szemantika megközelítésében azt állítja, hogy a tulajdonnév és a denotátum között konvencionális kapcsolat létezik, amelynek alapján a név viselőjének tulajdonságaira is lehet utalni. A strukturális szemantika a tulajdonnév különböző nyelvi kontextusokban betöltött szerepével foglalkozik, egyúttal a köznevesülés folyamatával is (KIEFER 2000: 163). HEGEDŰS (2001) ezt a megközelítést névtani szempontokkal egészíti ki: a tulajdonnév azonosító funkciója nemcsak a megnyilatkozás nyelvhasználati sajátosságai alapján dől el, hanem a nyelvi rendszer is meghatározza, például hogy áll-e előtte névelő vagy sem, illetve hogy a középfok és a többes szám jelének használata jelölheti a tulajdonnév közszóvá válását. Ez közel áll BARABÁS, KÁLMÁN és NÁDASDY felfogásához (1977). Ők ugyanis formális elemzés alapján érdekes és továbbgondolható

---

¹ Az anyanyelvi lektorálást Székács István végezte.

magyarázatot adnak arról, hogyan különíthető el a tulajdonnév és a közszó hangtani, alaktani és mondattani szinten. A cikk a mondattan alapján három tulajdonnévi típust határoz meg, eredményeit azonban FABÓ (1979: 3) és TAKÁCS (2007: 18) is vitatja. Morfológiai kritériumokkal T. SOMOGYI is foglalkozik (2003), de mint BARABÁSÉK, ő is felismeri, hogy pusztán alaktani kritériumok alapján csak néhány tulajdonnév azonosítható (pl. tárgyest és többes szám képzésében).

A köznevesüléssel foglalkozó cikkek többségében a szerzők kisebb-nagyobb számban összegyűjtik a tulajdonnévből kialakult közszókat, de elméleti háttérrel nem nyújtanak (bírálja HEGEDŰS is, 2000: 175), s azok korát, illetve keletkezésének körülményeit sem ismertetik (TOLNAI 1899, RÉTHEI 1907, SZILY 1911: 90–3, 135–8, SZENDREY 1936). Más cikkek a tulajdonnévből alakult közszók szótörténetét, illetve -magyarázatát adják (SIMONYI 1881, KÚNOS 1882, GRÉTSY 1956, B. LŐRINCZY 1991, TAKÁCS 2003 stb.), de az elemzések mögött nem áll egységes módszertan.

Néhány kisebb tanulmány a tulajdonnév és a közszó határterületét vizsgálja (SOLTÉSZ 1959, FABÓ 1980, HEGEDŰS 2000, HAJDÚ 2002, TAKÁCS 2002), érintve a tulajdonnév köznevesülésének elméletét is, néhány pedig összehasonlítja a köznevesülés folyamatát a finn és a magyar nyelvben (VARGA 1996), illetve e kettőben és az észtenben (TAKÁCS 2001).

Más cikkek a csoportnyelvek szempontjából tárgyalják a jelenséget. Néhány a tájnyelveket vizsgálja (VITÁNYI 1993, 1996/1997, részben TAKÁCS 2007). A szlengben előforduló személynevekkel és tulajdonnévből alakult közszókkal, illetve a körükben előforduló szójátékokkal foglalkozik FARKAS (2003) és KIS (1992, különösen 145–6), mindkettő a katonai szlengről. E két tanulmány elméleti része figyelemre méltó, mivel a szleng keletkezéséről és funkciójáról leírtak a köznevesülés folyamatára is alkalmazhatók. Legfőképpen azért, mert sok tulajdonnévből alakult közszó csak a beszélt nyelvben fordul elő. A sajtónyelvben használatos tulajdonnévi eredetű közszókat HORVÁTH (1993, 1995) elemzi, de elméleti kérdésekre nem tér ki.

Vannak, akik a frazeologizmusokban előforduló tulajdonnevekkel foglalkoznak (MAYER 1984, LAKATOS 1993, P. CSIGE 1986, WOLOSZ 1994, KISS 1994, P. CSIGE 2002). Összegyűjtik a szólás- és közmondásgyűjteményekből, és fajtájuk szerint csoportosítják őket. A frazeologizmusokban előforduló tulajdonnevek funkcióját tárgyalják, de tulajdonnévi státuszukkal nem foglalkoznak.

Megállapíthatjuk, hogy a magyar nyelvészeti szakirodalomban elméleti síkon még nem vizsgálták tüzetesen a tulajdonnevekből alakult közszókat. Sokszor inkább gyűjteményekkel találkozunk, illetve a köznevesülésnek csak egy-két aspektusával. A TAKÁCS-féle szemantikai elemzés (2007) inkább fogalomkörök szerint csoportosítja a tulajdonnévből alakult közszókat; a köznevesülés során lezajló szemantikai folyamatokat – e fejezet címe (2007: 71) által keltett elvárások ellenére – nem vizsgálja. A más nyelvek szakirodalmában is előforduló hiányosság oka az lehet, hogy a köznevesült tulajdonnevek területe (a tulajdonnevek köznevesülése) „a lingvisztika résztartományaként a névtan és a lexikológia metszetében helyezkedik el. Így mindkét diszciplinának könnyű saját illetéktelenségét bizonygatnia és (legalábbis burkoltan) a másokra átruházni a problémát” (BUCHI 2002: 249). Periférikus nyelvtudománybeli helyzete (ANSTATT 1997: 8, TAKÁCS 2000: 403, SCHWEICKARD 1992: 267) nem felel meg a sokszínű jelenségnek, hiszen „miközben a »token«-ek száma kevés – sok »type« létezik” (ANSTATT 1997: 8). Vagyis: miközben a tulajdonnévből alakult közszók előfordulásának gyakorisága alacsony,

meglepően sokféle típussal találkozunk. Ez a magyar nyelvben előforduló tulajdonnévi eredetű köznevekre is igaz, ahogy azt az alábbiakban látni fogjuk.

A magyar nyelvterületen kívül is akadnak figyelemre méltó monográfiák és tanulmányok. A tulajdonnevek szisztematikus vizsgálatának úttörője, WOLFGANG SCHWEICKARD a morfológiai változáson átment tulajdonnevekből alakult közszókat elemzi sokféle szempontból, és összehasonlítja őket a francia és más újlatin nyelvekben (1992). Érdekesek a köznevesülés elterjedésének kultúrtörténeti magyarázatai is. Az orosz nyelvet MGELADZE és KOLESZNYIKOV kutatta ebből a szempontból (1970), egy nagyobb gyűjteményt is összeállítottak, emellett néhány elméleti kérdéssel is foglalkoztak. A spanyol szakos MARTIN GLEBGEN útmutató elméleti megközelítést ad a frazeologizmusokban előforduló tulajdonnevekről (2002). Több, tudományos szempontból különböző minőségű szótár jelent meg a témában (németül: MÜLLER 1969, lengyelül: KOPALIŃSKI 1996, olaszul: SCHWEICKARD 2002).

Különösen jelentős TANJA ANSTATT tanulmánya, melyben a lengyel nyelv példáján röviden és szemléletesen mutatja be a köznevesülés különböző aspektusait. Tudomásom szerint ez az egyetlen munka, amely a köznevesülés témakörében a szemantikai folyamatok részletes és rendszerező leírásával foglalkozik. A továbbiakban a magyar nyelvre alkalmazva szeretném bemutatni ANSTATT modelljét.

3. Az Anstatt-féle tipológia. – Névtani konszenzusnak tekinthető, hogy a tulajdonnévnek van szemantikai tartalma, így nem abban különbözik a köznévtől, hogy „nincs jelentése”, hanem jelentésszerkezetében tér el attól (pl. J. SOLTÉSZ 1979: 22–4, HAJDÚ 2003: 82–8, HANSACK: 2002: 56).

TANJA ANSTATT tanulmánya olyan elemzési eszközt nyújt, melynek segítségével megérthetjük a tulajdonnevek és a tulajdonnévből alakult közszók közti szemantikai különbségeket (1997: 17–29). Ez a tipológiai modell lehetővé teszi, hogy a köznevesülés folyamatát a hagyományos etimológiai elemzésen túl módszertani rendszerességgel, szemantikai szinten is leírjuk. Nem utolsósorban segít eldönteni, hogy az adott esetben egyáltalán jelentésváltozásról van-e szó.

ANSTATT a lexikális jelentések közti kapcsolat öt alaptípusát különbözteti meg: modifikáció (Modifikation), profilképzés (Profilierung), profileltolódás (Umprofilierung), újrakategorizálás (Rekategorisierung) és szintetikus kombináció (synthetische Kombination). ANSTATT a „funkcionális műveleteket” (Funktionale Operationen) alkalmazza, melyeket LEHMANN (1995) a közszói szóképzés szemantikai folyamatainak leírására dolgozott ki.

A **modifikáció** során – amelynek a szinekdoché az eredménye – a szó jelentése egy komponens beillesztése, behelyettesítése vagy törlése révén változik meg. Ugyanakkor a szó szemantikailag azonos kategóriában marad (pl. 'ember' → 'ember', 'helynév' → 'helynév' stb.).

A **profilképzés** – amely a metonímiát eredményezi – a tulajdonnév konnotációjának szerves részét képező elem kiemelését jelenti. A szó jelentése itt is azonos kategóriában marad.

A **profileltolódás** esetében – amelynek eredménye szintén metonímia – a folyamat során jelentéselmozdulás történik: megjelenik egy, az alapjelentéstől eltérő, de még a tulajdonnév szókonceptiójához tartozó elem, pl. *Nádas* 'az ezt a nevet viselő író', illetve: *Olvastott Nádas*, azaz 'Nádas könyvét'. Az, hogy Nádas Péter az e nevet viselő

író, a koncepció szerves része, és tudjuk, hogy könyveket írt; viszont az, hogy a pusztá nevét használjuk a 'Nádas könyve' jelentésben, nagyon eltávolodott az alapjelentéstől; a szó más kategóriába is kerül (pl. 'személy' → 'tárgy').

A metaforában két különböző területhez tartozó entitás egyesül. Ez az **újra-kategorizálás**nak felel meg, melynek során egy „K” kategóriába tartozó elem egy ellentétes, „nem-K” kategóriába kerül. E folyamat eredményeként a szó morfológiailag és szintaktikailag is megváltozik.

A **szintetikus kombináció** folyamán két különböző lexikális jelentés együttesen új jelentést képez.

A tulajdonnevek köznevesülése során a fent ismertetett folyamatok közül rendszerint egyszerre több is bekövetkezik. A tulajdonnévből alakult közszók csoportosítása a folyamat legjellegzetesebb funkcionális művelete alapján történik. A folyamatok leírásánál ANSTATT nem „jelentésekről” beszél, hanem funkciókat, illetve különféle jegyeket emel ki: 'a név viselőjére vonatkozó referencia', 'valamely csoporthoz való tartozás (pl. ember, ország stb.)', valamint 'az enciklopédikus tudásra való hivatkozás' (ANSTATT 1997: 11). Az első két jegy a tulajdonnév explicálását szolgálja; az enciklopédikus tudásra való hivatkozás alatt a tulajdonnév konnotatív jegyeit érti.

A következőkben az ANSTATT-féle típusokat saját módosításaimmal magyar nyelvi példákon keresztül szemléltetem: ANSTATT „eszköztárával” kategorizálom a magyar nyelv tulajdonnévből alakult közszóit. Áttekintésül felsorolom ANSTATT tipológiáját a lengyel nyelvű fő példákkal (1997: 19–29): I. Modifikation: I.a. Typ *Casanova* 'Frauenheld', I.b. Typ *Maciek* 'irgendjemand', I.c. Typ *Kuba* 'Dummkopf', I.d. Typ *Iwan* 'Russe'; II. (Semantische) Modifikation und (syntaktische) Re kategorisierung: Typ *herkulesowy* 'herkulesartig'; III. Synthetische Kombination: III.a. Typ *marksizm* 'Marxismus'; III.b. Typ *zbrodnia Kaina* 'Kainsverbrechen'; IV. Umprofilierung: Typ *Szekspir* 'Werk von Shakespeare'; V. „De-Deonyme“ (nem adott fő példát); VI. Nicht analysierbare Deonyme: VI.a. Typ *bekwarek* 'Vogelart'; VI.b. Typ *piotrus* 'Brecheisen'; VI.c. Typ *gruba gerta* 'dicke Frau'.

A számozást ott változtattam meg, ahol tanulmányom szempontjából értelmét láttam. A magyar nyelv példáit megvizsgálva a következőképpen módosítottam az ANSTATT-féle tipológiát a típus legjellegzetesebb jelentésváltozási részfolyamata alapján:

Típus	Példa	Jelentésváltozás
I.	<i>muki</i>	modifikáció
II.	<i>haryjános</i>	profilképzés
III.	<i>maca</i>	profilképzés
IV.	<i>balkán</i>	profileltolódás
V.	<i>alpári</i>	újra kategorizálás
VI.	<i>intimpistáskodás</i>	szintetikus
VII.	<i>siserahad</i>	szintetikus

Ez a leírás nem a teljesség igényével készült, de felölel minden tulajdonnévfajtát, amelyből közszó alakulhat, és mindre kerestem megfelelő példát, míg ANSTATT tanulmányában csak a személynévi eredetű köznevesülések szerepelnek. Az egyes típusok

példák segítségével való bemutatása után ismertetek néhány további példát, melyeket a minta szerint lehet elemezni. Itt kell felhívnom a figyelmet arra, hogy minden példaként felvett szó a magyar nyelvben alakult ki; a nemzetközi szókkal és a tükörfordításokkal nem foglalkoztam, mert ezekben az esetekben az szóképzés idegen nyelvi mintára, illetve idegen nyelvű szóanyaggal történik, köznevesülési folyamatról a magyar nyelvben itt nem beszélhetünk (vö. FARKAS 2003: 642). Bár egy-egy szónak rendszerint több jelentése, illetve jelentésárnyalata van, ebben a tipológiában csak az elsődlegesnek tartott jelentést vesszük figyelembe, mivel a további jelentések kialakulása pusztán közszoói szóképzésnek számít, akkor is, ha morfológiai változás nem történik.

Zárójelben feltüntettem az ANSTATT-tipológia számait és a főbb eredeti példákat. Példáim a következő forrásokból valók: BÁRCZI 1932, DAHN 1999, HAJDÚ 2003, EWUng., ÉKsz. és KÖVECSÉS 1998. Helyesírási kérdésekkel nem foglalkozom, a nagy és kis kezdőbetűt változtatás nélkül átveszem a hivatkozott forrásból. Az ANSTATT-féle példákhoz megadott, illetve a DAHN szótárából vett jelentések németből való fordítások.

3.1. Modifikáció. – Ennek a jelentésváltozási folyamatnak a szinekdoché felel meg, a tulajdonnév és a belőle alakult közszoó jelentése ugyanabba a kategóriába tartozik.

I. típus: *muki* 'férfi, pasas' (ÉKsz.) (I.b. Typ *Maciek* 'akárki'). Itt nem egy konkrét személy neve a köznevesülés alapja, hanem a név vagy becéző formájának gyakori használata.

0) Kiindulópont: a *Muki* személynévnek (a német *Nepomuk* név becéző alakja) a következő jegyei vannak: 'a Muki 1, Muki 2, Muki 3, ... Muki n-re való referencia' és a 'férfi'. – 1) Modifikáció: a 'Muki 1, Muki 2, Muki 3, ... Muki n-re való referencia' helyettesíti a 'Muki 1, Muki 2, Muki 3, Muki n-re és minden nem Muki nevű férfi egyénre való referencia' jegyet. – Ennek eredményeként a hangsor a 'férfi, pasas' (ÉKsz.) jelentést kapja.

További példák: *géza* 'átlagember'; *józsai* 'férfi'; *lujza* 'átlagnő'; *manci* 'ua.'; *mari* '2. nő' (mind DAHN); *pali* '2. ember, férfi'; *csermely* 'az érnél vmivel nagyobbcska folyóvíz' (mindkettő ÉKsz., EWUng.). A *csermely* példa kilóg a sorból, mert itt konkrét helynév a köznevesülés alapja: a *Csermely* folyó, amely Kassán át folyik (EWUng.), viszont a II., *háryjános*-típushoz sem sorolható, mert profilképzés nem megy végbe. Erős képzelőerővel mondhatnánk azt, hogy kicsinysége e folyóvíz jellegzetes tulajdonsága, amely előtérbe kerül, s akkor a II., *háryjános*-típushoz lenne sorolható. A *csermely* közszoói használatának tudatos bevezetéséhez l. SZILY 1902: 37 is, és vö. e tanulmány 2.6. fejezetét. További hasonló példákat eddig nem találtam.

3.2. Profilképzés. – E csoportban két típus különíthető el: az egyik esetében a köznevesülési folyamatot a tulajdonnév ismertsége eredményezi, a másikonál a tulajdonnév viselőinek nagy száma, illetve széles körű elterjedtsége.

II. típus: *háryjános* 'dicsekvő ember' (KÖVECSÉS) (I.a. Typ *Casanova* 'nócsábász'). E típus esetében egy történelmi vagy fiktív személy nevéhez valós tulajdonság vagy a közösség által neki tulajdonított jellegzetes vonás fűződik. A lezajló szemantikai folyamat több lépésből áll. A profilképzés jellemző típusát a *háryjános* 'dicsekvő ember' (HAJDÚ 2003: 75) szó példáján mutatom be.

0) Kiindulópont: a *Háry János* személynévhez a következő jegyek tartoznak: 'a Háry János nevű egyénre való referencia' (azonosító funkció), 'ember' (klasszifikáló funkció).

Az enciklopédikus tudás szerint Háy János Garay János „Az obsitos” (1843) című költeményének hőse; fő jellemzője, hogy kitalált vagy felnagyított tettekkel dicsekszik. – 1) Profilképzés: a ’hencegő, kitalált vagy felnagyított tettekkel dicsekvő’ jegy – amely a koncepció része – előtérbe kerül. A konnotatív jegy denotatívvá válik. – 2) Modifikáció: az ’egyévre való referencia’ eleme eltűnik. Ez a köznevesült tulajdonnév helyesírásilag is megváltozik: kis kezdőbetűs lesz, és a két névelem egybeíródik. Kialakul a ’hencegő’ jelentés. A folyamat pusztán szemantikai; alaktani változás nem történik.

További példák: *Kodzsek* ’kopasz’ (KÖVECSÉS); *arisztid* ’buta személy’ (DAHN); *ubrikorbála* ’lompos, kócos nő’; *snejderfáni* ’cifrán öltözködő nő’; *mihasznaandrás* ’rendőr’; *mokányberci* ’gavallérkodó, kivagyfi magyar kismes’ (mind HAJDÚ 2003: 73, 75).

III. típus: maca ’férfi szeretője’ (ÉKsz.) (l.c. Typ *Kuba* ’tökfilkő’). A profilképzés másik típusában az előzővel szemben nem konkrét személy a köznevesülés alapja, hanem a név vagy becenév gyakorisága és nagy elterjedtsége eredményezi a folyamatot. Az I. *muki* – pusztán modifikációs – típustól eltérően itt a nyelvhasználó közösség által megnevezett személy egy tulajdonsága is megjelenik.

0) Kiindulópont: a *Maca* női becenév (a *Mária*, *Margit*, *Magdolna* női nevek közös beceneve, HAJDÚ 1974: 83) jegyei: ’a Maca 1, Maca 2, Maca 3, ... Maca n-re való referencia’, ’nő’. Az enciklopédikus tudásban a ’férfi szeretője’ sztereotípiája, illetve konnotáció él. – 1) Profilképzés: a sztereotip tulajdonság (’férfi szeretője’) előtérbe kerül. – 2) Modifikáció: a ’Maca 1, Maca 2, Maca 3, ... Maca n-re való referencia’ jegyet helyettesíti a ’Maca 1, Maca 2, Maca 3, ... Maca n-re és minden nem Maca becenevű női egyévre való referencia’ jegy. – A folyamat eredményeként egy ’férfi szeretője’ (ÉKsz.) és ’nő’ jelentésű közszó keletkezett.

További példák: *fruska* ’virgonc serdülő leány’ (< *Fruzsina*, ÉKsz.); *pista* ’3. szerelmes férfi’; *aladár* ’1. munkaképtelen személy’; *vica* ’prostituált’ (mind DAHN); *dorka* ’k..a’ (azaz ’prostituált’) (BÁRCZI 1932: 94).

ANSTATT külön kategóriába sorolja a lengyel *Iwan* ’orosz’ típusú köznevesülést (ANSTATT: l.d. Typ *Iwan* ’orosz’), de gyakorlatilag egy csoportba tartozik az előzővel. E típust az jellemzi, hogy bizonyos gyakori személynevek valamely nemzetiség sztereotip azonosítását szolgálják. Konkrét személy itt sincs a háttérben (ANSTATT 1997: 23). Más nemzetiségeknek is vannak hasonló sztereotipikus megfelelői a magyar nyelvben: *fricc*, *fritz* ’német’; *Johnny* ’angol’; *Hans* ’német’; *Jean* ’francia’ (mind HAJDÚ 2003: 74); *Tommy* ’amerikai’ stb. (TAKÁCS 2007: 34).

A II. *háryjános* és a III. *maca* típusú profilképzésű köznevesülésre csak személynévi eredetű példát találtam. Ám ez nem meglepő, mert egy-egy személynévnek sokkal több viselője van, mint a többi tulajdonnévfajtnak. Egy-egy helynév vagy eseménynév stb. csak egyszer vagy ritkán fordul elő – és akkor általában egymástól viszonylag elszigetelten élő beszélőközösségekben –, azaz ebben az esetben aligha a név gyakorisága vagy nagy elterjedtsége a köznevesülés kiváltója.

3.3. Profileltolódás. – IV. típus: *balkán* ’rendezetlenség’ (IV. Typ *Szekszipir* ’Shakespeare műve’). A jelentésváltozás e típusában a ’vmit előállító’ jelentés az ’általá előállított dolog, illetve a hozzá kapcsolódó tárgy vagy dolog’ – ez elvont fogalom is lehet – felé mozdul; a folyamat eredményének a metonímia felel meg.

0) Kiindulópont: a *Balkán* helynév a ’Balkán térségre vonatkozó referencia’ jegyet, a ’félsziget (helynév)’ jegyet és azt az enciklopédikus tudást tartalmazza, hogy a magyarok

szerint ebben a térségben áttekinthetetlen, rendezetlen viszonyok uralkodnak. – 1) Profilképzés: a 'magyarok szerint e térségben áttekinthetetlen, rendezetlen viszonyok uralkodnak' konnotatív jegy – amely nem szerves része a szójelentésnek – előtérbe kerül. – 2) Profileltolódás: a szó jelentésének elmozdulása a szó koncepciójának távolabbi eleme felé: az előállítótól az előállított dolog felé, azaz a Balkán a rendezetlenség – tágabb értelemben – 'előállítója', illetve 'a hozzá kapcsolódó dolog'. – A folyamat eredményeként a nyelvhasználó közösség által a balkáni térségnek tulajdonított 'előállított dolog', a köznevesült tulajdonnév jelentése: 'rendezetlenség' (DAHN).

További példák: *geci* 'ondó' (< *Gergely*); *ondó* 'sperma' (< *András*); *palkó* 'fing' (< *Pál*); *muci* ~ *munci* 'női szeméremtest' (< *Mária*) (mind HAJDÚ 2003: 74); *mirelit* 'mélyhűtött élelmiszer'; *atilla* 'zsinórozott (magyaros) férfikabát'; *ferencjóska* 'szalonkabát' (mind ÉKsz., EWUng.); *vkinek v. vminek a Mohácsa* 'vkinek v. vminek a kudarca' (<http://www.nemzetisport.hu/cikk.php?cikk=10762>).

Itt az absztrakció szintje jóval magasabb, mint a többi típus esetében: a köznevesülés eredményeként alakult szavak jelentései – a fogalomkörök tekintetében – erősen eltérnek egymástól. Véleményem szerint ebben a szűk keretben mégis főleg több altípust felvenni, mert a példáim jellegzetes jelentésváltozási folyamatai a közös mozzanatuk. Nagyobb számú példa alapján esetleg érdemes lehet további altípusok kidolgozása.

3.4. Újrakategorizálás. – V. típus: *alpári* 'közönséges, műveletlen, durva' (ÉKsz.) (II. Typ *herkulesowy* 'herkulesi'). Ez a jelenség a tulajdonnevek köznevesülésében mindig csak részfolyamatként következik be. A morfológiai-szintaktikai újrakategorizálás során nem változik meg a szó lexikális koncepciója. Ebben az esetben helyesebb újrakategorizálásról, mint szófajváltásról beszélni, mert a névtanban csak az vitathatatlan, hogy a tulajdonnév főnévként viselkedik (vö. FABÓ 1980: 53, BARABÁS et al. 1977: 136–7).

A tulajdonnévből alakult melléknevek is ide tartoznak, de el kell különíteni a birtokos funkciójú és a minőségi melléknévképzést. Köznevesülésről csak akkor beszélhetünk, ha az újrakategorizálás mellett profilképzés, illetve modifikáció is lezajlik. A pusztán birtokos funkciójú tulajdonnévből alakult melléknevek esetében csak a tulajdonnévi szintagma morfológiai-szintaktikai változatával van dolgunk (SCHWEICKARD 1992: 209), pl. *freudi* 'Freudnak a valakije/valamije, illetve Freud tulajdona' (birtokos funkciójú melléknév) vs. *freudi* 'Freud szerinti' (minőséget kifejező melléknév).

Az *alpári* 'közönséges, műveletlen, durva' (ÉKsz.) minőséget kifejező melléknév.

0) Kiindulópont: az *Alpár* helységnév az 'Alpár helynévre való referencia' jegyet és a 'helységnév' jegyet tartalmazza. Az enciklopédikus tudásban jelentéktelen, messzi kis falu, melynek lakosai alacsony műveltségűek, mert el vannak szigetelve a fejlettebb világtól, a várostól. – 1) Profilképzés: az *Alpár* tulajdonnévnek az enciklopédikus tudásban rögzített konnotációja, miszerint lakosai közönségesek, műveletlenek a városiakhoz képest, előtérbe kerül. – 2) Újrakategorizálás: az *-i* képző segítségével elsődlegesen melléknév keletkezik. – 3) Modifikáció: az 'egyedi' jegy megszűnése. – A folyamat eredményeként egy 'műveletlen, közönséges, durva' jelentésű melléknév keletkezett. Nem szabad elfeledkezni azonban arról sem, hogy itt az *al-*, *alja vminek* szó is befolyásolhatja a köznevesülést (vö. TESz.).

További példa: *mucsai* '2. elmaradott, tájékozatlan, parlagi ember' (ÉKsz.).

Újrakategorizálás az ige képzés során is történhet, pl. *háryjánoskodik* 'kitalált vagy felnagyított tettekkel dicsekszik' (ÉKsz.); *intimpistáskodik* 'bizalmaskodik, pletykálkodik'

(HAJDÚ 2003: 75, TAKÁCS 2007: 34); Ebben az esetben mindig meg kell vizsgálni, hogy az igei vagy a főnévi alak (*háryjános*, illetve *intimpista*) keletkezett előbb. Ha az igei alak másodlagos, nem beszélhetünk köznevesülésről, hanem csak közszoói szóképzésről. Megmutatja a köznevesülés utóéletét, de nem a köznevesülési folyamatot. Ezért itt nehéz biztos példákat adni, minden esetben meg kell vizsgálni a legkorábbi forrásokat.

3.5. Szintetikus kombináció. – E folyamatban két lexikális jelentés egy új lexikális jelentésben egyesül. A szóképzés két esete tartozik ide: a deriválás és a szóösszetétel.

VI. típus: *intimpistáskodás* 'bizalmaskodás, pletykázkodás' (HAJDÚ 2003: 75) (III.a. Typ *marksizm* 'marxizmus'). A deriválás során a szótő és a képző lexikális elemnek minősül, hiszen „a képző ebben az esetben önálló jelentéssel rendelkezik. [...] A folyamatban résztvevő morféma jelentéséből tehát ki lehet következtetni a kombináció jelentésére. Két lexikális jelentés egy új lexikális jelentéshez kombinálódik” (ANSTATT 1997: 24) – a 'valamely személy-féle ideológia', illetve 'valamely személyre jellemző viselkedés' (*-izmus*, *-ád*) vagy a 'valamely személy követője' (*-ista*, HAJDÚ 2003: 78) jelentést fejezi ki. Ahogy TAKÁCS cikkében rámutat, a *-(V)z*, *-(V)l*, *-Vdik*, *-kodik*, *-skodik*, *-Ul* igeképzőkkel is számos példa keletkezik (2002: 124–5) – itt újrakategorizálás is történik. A szuffixum gyakori jelentése: 'úgy viselkedik, mint valamely személy'. Mivel ilyen esetekben – ahogy fentebb már említettem – sokszor szócsaláddal van dolgunk (pl. *intimpista*, *intimpistas*, *intimpistáskodik*; TAKÁCS 2007: 34), szótörténeti kutatások nélkül nehéz eldönteni, melyik az elsődleges forma.

Az elsődleges igei alakból (*intimpistáskodik*) elvonással keletkezik a melléknévi forma.

0) Kiindulópont: Harsányi Zsolt a *Színházi Élet* című lapban teremtette meg az *Intim Pista* nevű képzelt figurát, melynek legjellegzetesebb tulajdonsága, hogy bizalmas információkat, pletykákat terjeszt. – 1) Profilképzés: *Intim Pista* jellegzetes tulajdonsága, a 'bizalmaskodás, pletykázkodás' jegy előtérbe kerül. – 2) Szintetikus kombináció: a *-skodik* 'valamely személy módjára viselkedik' jelentésű igeképző segítségével a denotátumnak új lexikális jelentése: 'bizalmaskodik, pletykáskodik' keletkezik. – 3) Modifikáció: az 'egyedi' jegy megszűnése. – 4) Újrakategorizálás: a főnévi kategóriába tartozó tulajdonnév morfológiai-szintaktikai változáson megy át: az ige szófajába kerül.

VII. típus: *siserahad* 'garázdálkodó, élösködő (had)sereg' (III.b. Typ *zbrodnia Kaina* 'Káin büntette'). Erre a típusra jellemző, hogy a tulajdonnévhez kapcsolódó konnotációs információt lexéma segítségével fejezi ki. Ily módon többemű, sokszor birtokos szerkezetű frazémák is keletkezhetnek, melyeket több esetben egybeírunk (l. az alábbi példákat).

0) Kiindulópont: a *Sisera* személynév a 'Sisera személyre vonatkozó referencia' jegyet és az 'ember' jegyet hordozza. Az enciklopédikus tudás szerint a bibliai Sisera hadvezér serege garázdálkodásáról volt hírhedt. – 1) Profilképzés: a hadsereg jellemző viselkedése előtérbe kerül. – 2) Szintetikus kombináció: a *Sisera* személynév és a *had* 'hadsereg, nagy csoport' birtokos szóösszetétellel válik. – 3) Modifikáció: az 'egyedi' jegy megszűnése. – A folyamat eredményeként egy 'garázdálkodó sereg' jelentésű *siserahad* szó keletkezett. – A. MOLNÁR FERENC úgy véli, hogy hangtani felépítése valószínűleg befolyásolhatja a szó jelentésfejlődését. Így a sziszegő hangok: *s*, ill. *zs*, *sz* – *vö.* más hangvariációk, pl. *zsizsiserahad* (ÚMTsz.), kellemetlen asszociációkat váltanak ki a magyar fül számára (1970: 239–41). A jelentésváltozási folyamat mégis leírható a fenti eszközzel, mert véleményem szerint nem pusztán hangtani asszociáció váltja ki a

folyamatot, hanem jelentésváltozás is végbemegy. További példák: *hübelebalázs módjára* 'elhamarkodottan'; *kismiska* 'vkihez, vmihez képest jelentéktelen, eltörpülő személy vagy dolog'; *tiszavirág* 'a kérészek rendjébe tartozó rovar (Palingenia longicauda)' (mind ÉKsz.).

3.6. A tiszteletadás motívuma. – (VI.a. Typ *bekwarek* 'madárfajta'). Külön csoportnak, illetve határesetnek tekintem a tiszteletadás motívációjából történő köznevesülést, mint pl. *őrs* 'meghatározott, rendsz. biztosítási feladattal megbízott raj v. szakasz' (ÉKsz.), *előd* 'annak a népnek első v. régi nemzedéke, amelyhez tartozunk' (ÉKsz.), *csabaire* 'zöldes v. pirosló gombvirágzatú gyomnövény (Sanguisorba minor)' (EWUng.). Azért határeset, mert nem a tulajdonnév jelentéséből vezethető le a közszó felé való szemantikai fejlődés, azaz nem a tulajdonnév valamely konnotációjából alakul a közszó, hanem az adott hangsorhoz tudatosan illesztik a jelentést. A kettő között nincs szemantikai összefüggés. A nyelvújítás idején a régi magyar nevek így kerültek közszói használatba a – tágabb értelemben vett – tiszteletadás céljából. Ez önálló fejlemény a magyar nyelvben, érdemes lenne megvizsgálni, előfordul-e ez a típus más nyelvekben is.

Van, aki idesorolja az *atilla*, *ferencjóska* típusú köznevesüléseket is (vö. FARKAS 2005: 467), ám ezek abban különböznek a fenti példáktól, hogy a név viselője és a tulajdonnévből alakult közszó között van szemantikai összefüggés, hiszen a beszélőközösség tudatában az illető név viselői hordták ezt a ruhadarabot. Ezért véleményem szerint ezek kapcsán inkább profileltolódásról kell beszélnünk.

4. Téves esetek. – Anstatt tipológiájában szerepel még néhány csoport, amelyet véleményem szerint tévesen sorol a tulajdonnévből alakult közszók közé. Ezek a következők: 1. jövevényszók, vándorszók, nemzetközi szók, tükörfordítások, idegennyelvi mintára képzett szóalakok, 2. névvel való szójátékok (VI.c. Typ *gruba gerta* 'kövér nő'), 3. szekunder motívációk és analógiás képződmények (ún. népetimológiák), 4. a tulajdonnévből alakult közszók derivációi (V. Typ *król* 'király' [< *Karl*]). Ezeket a csoportokat azért fontos megemlíteni, mert nemcsak ANSTATNál, hanem a magyar és a nemzetközi szakirodalomban sem mindig különítik el őket. Pedig a szó történetét és szemantikai folyamatát tekintve nagy jelentőséggel bírnak. Meghatározásom szerint a tulajdonnevek köznevesülése szóképző folyamat, ezért csak akkor beszélhetünk köznevesülésről, ha a közszó jelentése a tulajdonnév szemantikai koncepciójából alakul, és ha a tulajdonnév ténylegesen a fejlődés kiindulópontja.

1. A szóképzés szempontjából lényeges megvizsgálni, hogy a köznevesült tulajdonnév belső fejlődés eredménye, vagy más nyelvből való átvétel (ANSTATT 1997: 14, TAKÁCS 2007: 19, FARKAS 2003: 642). Véleményem szerint csak akkor beszélhetünk a tulajdonnév köznevesüléséről mint szóképzési módról, ha a folyamat a vizsgált nyelvben ment végbe. Ezért a jövevényszók, a tükörfordítások, idegennyelvi mintára képzett szavak, a vándorszók és a nemzetközi szók nem számítanak köznevesülésnek. A szakirodalomban sokszor nem különböztetik meg a jövevényszavakat a belső fejlődésektől (pl. SZENDREY 1936: 248–9, HAJDÚ 2003, TAKÁCS 2007, részben ANSTATT 1997). Példák: *baldachin* 'trónszék, oltár' (ÉKsz.), *volt* 'villamos feszültség mértékegysége' (ÉKsz.); *marxista* 'a marxizmus alapján álló, ezt követő' (ÉKsz.); *császár* 'némely monarchikus államban az uralkodó' (ÉKsz., EWUng.); *aszpirin* 'szalicilos fájdalom- v. lázcsillapító gyógyszer' (ÉKsz., EWUng.: németből), *pálfordulás* 'vélemény, magatartás hirtelen

megváltoztatása' (Eksz., EWUng.: latin mintára *conversio Sancti Pauli* 'ua.'). A nemzetközi szókat, vándorszókat stb. összehasonlító nyelvészeti módszerekkel érdemes megvizsgálni – ilyen szinten természetesen leírhatók a jelentésváltozási folyamatok is.

2. A szekunder motivációk és analógiás képződmények – ahogy helyesebb nevezni a népetimológiákat (vö. TAKÁCS 2007: 24, ő a rezemantizáció fogalmát használja) – látszólag nevet tartalmaznak, mégsem sorolhatjuk őket a köznevesült tulajdonnevek közé. Hiszen ebben az esetben nem szerves jelentésváltozási folyamatok mennek végbe, hanem a beszélőközösség „belemagyaráz” és ennek következtében „beleépít” a számára etimológiailag értelmezhetetlen közszói hangsorba egy, az adott hangsorhoz hasonló tulajdonnevet. A kialakuló közszó hangformája megváltozik a tulajdonnévhez képest. Így a beszélőközösség mintegy „értelmessé” teszi a számára érthetetlen szót, pl. *fizimiska* 'arc, ábrázat' (< *fizonómia* 'Physiognomie' < *fiziognómia* 'ua.' < lat. *physiognomia* 'Physiognomik'; vö. *Miska* becenév [EWUng.]); *antal* 'féleszű' (a „valószínűleg hangfestő eredetű *andalodik*, *andalog*, *andalít* szócsaláddal azonos töről fakad, s ennek névszói változata”; vö. *Antal* személynév [TESz.] és vö. GRÉTSY 1956: 279). Az analógiás képződmény esetében a tulajdonnév „hangtani beépítését” elősegíti, hogy például látszólag más állatnevek is tartalmaznak tulajdonnevet, pl. *bálinthal* 'egy halfajta' (ÚMTsz, TAKÁCS 2007: 85; szláv eredetű, vö. szerb-horvát Kaj R. *bolen* 'tengeri hal'; cseh *bolen* 'ragadozó őn'; „népetimológias módosulással jött létre”, vö. *Bálint* személynév [TESz.]); *mátyás* 'szajkó' (hangutánzó, a madár hangját utánozva a magyar *Mátyás* személynév hangalakja befolyásolta [EWUng.]). Tehát a tulajdonnév és a belőle szekunder motivációval kialakuló közszó között nincs szemantikai összefüggés, hanem annak csak hangsorát használja fel.

3. Hasonló okból a névvel való szójátékok sem számítanak köznevesült tulajdonnévnek, mert – akárcsak a szekunder motivációk és az analógiás képződmények – ezek is csupán az adott tulajdonnévhez hasonló hangsor hatására keletkeztek. Itt tudatos, tréfás hangsorváltoztatás történik, a tulajdonnévvel való hangtani asszociáció alapján (szójátékokról ír FORGÁCS 2005: 267–77 és FÖLDES 1995).

4. A tulajdonnévből alakult közszók derivációját (beleértve a nulla derivációt is!), ahogy már említettem, nem tekinthetjük köznevesülésnek, mert ebben az esetben közszóból lesz közszó. A tulajdonnév köznevesülése az elsődleges szó keletkezésével zajlott le. Néha igen nehéz eldönteni, hogy a szócsalád mely tagja alakult ki elsőként, pl. *háryjánoskodik* 'hazudozik, nagyokat mond' : *háryjános* 'hazudozó' (HAJDÚ 2003: 75), *tamaskodik* 'kétkelkedik vmiben' : *tamás* (vmiben) 'kétkelkedik' (ÉKsz.), *geci* 'ondó': *geci* 'becstelen, tisztességtelen ember' (KÖVECSÉS) : *gecizik* 'aljas módon, rosszindulatúan viselkedik' (KÖVECSÉS). Az azonosításban a szó legkorábbi forrásainak kiderítése (pl. az MTsz.) segíthet.

5. Konklúzió. – Tanulmányomban olyan modellt kívántam bevezetni, amely lehetővé teszi a jelentésváltozás folyamatainak leírását. Az ANSTATT-féle modellt magyar példákon keresztül mutattam be, és ismertettem az egyes típusokat. A látszat ellenére nem minden tulajdonnevet tartalmazó hangsort tekinthetünk köznevesült tulajdonnévnek. Megpróbáltam kijelölni a határt a „valódi” köznevesült tulajdonnevek és a tévesen közéjük sorolt szavak között. A 3. pont alatt tárgyalt, általam tévesnek vélt esetek száma igen nagy. A példáim száma éppen emiatt kevés, másrészt azért is, mert csak olyan tulajdonnévből alakult közszókat vettem fel, melyek szótárban vagy tanulmányban szerepelnek, és a vitás

eseteket is elhagytam (pl. *érsek* 'katolikus, illetve némely protestáns országban: egyházmegye élén álló, esetleg több egyházmegyére felügyelő püspök': az EWUng. szerint francia jövevényszó is lehet; *pepita* '(apró)sötét és világos kockákból álló minta, illetve ilyen mintájú': az EWUng. szerint a németből is származhat). A speciális esetek tárgyalása sem volt célom e szűk keretben, ám érdemes egy-egy esetet majd részletesebben is elemezni. Fontos feladat lenne további példákat keresni a beszélt nyelvből.

A vázolt tipológia nem a véglegesség és a teljesség igényével készült, inkább javaslatnak tekintem. A javasolt öt alaptípussal mindenfajta köznevesülési folyamat leírható szemantikailag, ugyanakkor előfordulhatnak még további – a bevezetett műveletekkel szintén leírható – típusok is.

Következő lépésként más, a köznevesülést mint szóképzési folyamatot befolyásoló tényezőket is be kell vonni a vizsgálatba. Több esetben előfordul, hogy a szóképzés során hangtani (vö. BÁRCZI 1932: 85–7), illetve jelentéstani kontamináció (SEIFERT 2006: 83–4, 124) is lezajlott, ahogy rámutattam az *alpári*, *siserahad* példák kapcsán; ez ugyanúgy érvényes a *csermely* (vö. *csermeteg*, *csergeteg*, l. EWUng.) és *fruska* (vö. *friss*) szavaknál is. Ezen hatások szisztematikus vizsgálatát sem szabad figyelmen kívül hagyni. A szóképzés során felmerülő minden tényezőt számba kell vennünk.

Végül megemlítjük, hogy a LEHMANN-féle funkcionális műveletek nemcsak a tulajdonnevek köznevesülésének szemantikai elemzését szolgálják, hanem az általános szótörténeti kutatásokban is jól használhatók.

Hivatkozott irodalom

- ANSTATT, TANJA 1997. Polnische Deonyme: Vom Nomen Proprium zum Appellativum. In: JANA SCHULZE – EDUARD WERNER Hrgs., *Linguistische Beiträge zur Slavistik* 5. München. 7–33.
- BARABÁS ANDRÁS – KÁLMÁN C. GYÖRGY – NÁDASDY ÁDÁM 1977. Van-e magyarban tulajdonnév. *Nyelvtudományi Közlemények* 79: 135–55.
- BÁRCZI GÉZA 1932. A „pesti nyelv”. *Magyar Nyelv* 85–96.
- BUCHI, EVA 2002. Stand und Perspektiven der wortgeschichtlichen Behandlung von Deonomastika in der französischen Lexikographie. In: Dieter Kremer hrsg., *Onomastik: Akten des 18. Internationalen Kongresses für Namenforschung, Trier, 12.–17. April 1993. Band V. Onomastik und Lexikographie, Deonomastik*. Tübingen. 250–60.
- P. CSIGE KATALIN 1986. *Személynevek frazeológiai egységeiben*. MND. 62. Budapest.
- P. CSIGE KATALIN 2002. A frazeologizmusok mint kordokumentok. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ – PÉNTÉK JÁNOS szerk., *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet. Előadások az V. nemzetközi hungarológiai kongresszuson (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10)*. Debrecen–Jyväskylä. 173–8.
- DAHN, THOMAS C. 1999. *Wörterbuch der ungarischen Umgangssprache. Ungarisch–Deutsch*. Hamburg.
- FABÓ KINGA 1979. A névtan helye a társadalomtudományok között. *Névtani Értesítő* 2: 3–6.
- FABÓ KINGA 1980. A tulajdonnév ↔ köznévi „szófajváltásról”. *Névtani Értesítő* 4: 173–8.
- FARKAS TAMÁS 2003. Névkutatás – szlengkutatás. Nevek és köznevesülés a katonai szlengben. In: KESZLER BORBÁLA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. Budapest. 641–50.
- FARKAS TAMÁS 2005. Hajdú Mihály, Általános és magyar névtan. *Magyar Nyelv* 464–79.

- FÖLDES CSABA 1995. Namensspiele, Spiele mit Namen. In: ERNST EICHLER et al. Hrsg., *Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik*. Berlin–New York 586–93.
- FORGÁCS ERZSÉBET 2005. Nyelvi játékok. *Kreativitás a viccekben, a reklámyelvben, a sajtónyelvben és irodalmi szövegekben*. Szeged. 267–77.
- GLEBGEN, MARTIN-DIETRICH 2002. Die unvollständige Deonymisierung: Eigennamen in der Phraseologie des modernen peninsularen Spanisch. In: DIETER KREMER hrsg., *Onomastik: Akten des 18. Internationalen Kongresses für Namenforschung, Trier, 12.–17. April 1993. Band V. Onomastik und Lexikographie, Deonomastik*. Tübingen. 197–224.
- GRÉTSY LÁSZLÓ 1956. Antal a fejed. In: BÁRCZI GÉZA – BENKŐ LORÁND szerk., *Emlékkönyv Pais Dezső 70. születésnapjára*. Budapest. 279–84.
- HAJDÚ MIHÁLY 1974. *Magyar becézőnevek (1770–1970)*. Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 2002. A tulajdonnév köznevesülése. In: GRÉCZY-ZSOLDOS ENIKŐ – KOVÁCS MÁRIA szerk., *Köszöntő kötet B. Gergely Piroska tiszteletére*. Miskolc.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan*. Budapest.
- HANSACK, ERNST 2002. Das Wesen des Namens. In: ANDREA BRENDLER – SILVIO BRENDLER Hrsg., *Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik*. Hamburg. 51–65.
- HEGEDŰS ATTILA 2000. A tulajdonnév → közszó váltásról. *Magyar Nyelvjárások* 175–8.
- HEGEDŰS ATTILA 2001. Tulajdonnév-jelentés strukturális szemantikai keretben. In: GECSŐ TAMÁS szerk., *Kontrasztív szemantikai kutatások*. Budapest. 143–7.
- HORVÁTH LÁSZLÓ 1993. Nem kerestem, de megeltem. In: HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Emlékkönyv Fábán Pál hetvenedik születésnapjára*. Budapest. 142–8.
- HORVÁTH LÁSZLÓ 1995. A nagy kezdőbetűs igék és rokonaik. *Magyar Nyelvőr* 4–7.
- KIEFER FERENC 2000. *Jelentéelmélet*. Budapest.
- KIS TAMÁS 1992. *Bakaduma*. Budapest.
- KISS ANDREA 1994. Tulajdonnevek Kovács Pál szólásgyűjteményében, avagy „meg-jött Antal Budáról?”. MND. 140. Budapest.
- KOPALIŃSKI, WŁADYSŁAW 1996. *Słownik eponimów czyli wyrazów odmiennych*. Warszawa.
- KÖVECSES ZOLTÁN 1998. *Magyar szlengszótár*. Budapest.
- KÚNOS IGNÁCZ 1882. Kaján. *Magyar Nyelvőr* 450–1.
- LAKATOS ERIKA 1993. Személynevek az Új Magyar Tájszótár szólásaiban és közmondásaiban. *Névtani Értesítő* 15: 212–5.
- LEHMANN, VOLKMAR 1995. Die Rekonstruktion von Bedeutungsentwicklung und -motiviertheit mit Funktionalen Operationen. In: WOLFGANG GIRKE Hrsg., *Slavistische Linguistik*. München. 255–89.
- B. LŐRINCZY ÉVA 1991. Jancsi és Juliska. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. Budapest. 423–6.
- MARTINKÓ ANDRÁS 1956. A tulajdonnév jelentéséhez. In: BÁRCZI GÉZA – BENKŐ LORÁND szerk., *Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára*. Budapest. 189–95.
- MAYER KLÁRA–IRÉN 1984. A magyar szólásokban és közmondásokban előforduló tulajdonnevekről. *Névtani Értesítő* 9: 83–6.
- MGELADZE, DMITRIJ SERGEEVIČ – KOLESNYIKOV, NIKOLAJ P. 1970. *Ot sobstvennykh imen k naricatelnyh: slova antroponimičeskogo proischozdenija v ruszskom jazyke*. Tbilisi.
- A. MOLNÁR FERENC 1970. Siserahad. *Magyar Nyelvőr* 239–41.
- MÜLLER, FRITZ C. 1969. *Wer steckt dahinter? Namen, die Begriffe wurden*. Frankfurt a. M.–Hamburg.
- RÉTHEI PRIKKEL MARIÁN 1907. A régi magyar tréfaszók. *Magyar Nyelv* 338–44.

- SCHWEICKARD, WOLFGANG 1992. „*Deonomastik.*” *Ableitungen auf der Basis von Eigennamen im Französischen.* Tübingen.
- SCHWEICKARD, WOLFGANG 2002. *Deonomasticon Italicum: dizionario storico dei derivati da nomi geografici e da nomi persona. Vol. 1: Derivati da nomi geografici: A – E.* Tübingen.
- SEIFERT, STEFANIE 2006. *Deonyme im Ungarischen. Eine Untersuchung anhand ausgewählter Beispiele.* Hamburg. Szakdolgozat.
- SIMONYI ZSIGMOND 1881. Andalog. *Magyar Nyelvőr* 405–7.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1959. Tulajdonnév és köznév határterülete. *Magyar Nyelv* 461–70.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Budapest.
- SZENDREY ZSIGMOND 1936. Személynevek mint köznevek. *Magyar Nyelv* 248–59.
- SZILY KÁLMÁN 1902. *A magyar nyelvújítás szótára.* Budapest.
- SZILY KÁLMÁN 1911. Régi dolgok új kiadásban. Személy- és helynevekből lett közszók. *Magyar Nyelv* 90–3, 135–8.
- T. SOMOGYI MAGDA 2003. Névtan és alaktan. *Névtani Értesítő* 25: 251–9.
- TAKÁCS JUDIT 2000. Bődekata, fagyurka és társaik. Közszóvá vált keresztneveinkről. *Magyar Nyelvjárások* 403–9.
- TAKÁCS JUDIT 2002. Az ígéképzés egy sajátos esete: keresztnévből alkotott igék. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ – PÉNTÉK JÁNOS szerk., *Hungarológia és dimenzionális nyelvészlelet. Előadások az V. nemzetközi hungarológiai kongresszuson (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10).* Debrecen–Jyväskylä. 121–6.
- TAKÁCS JUDIT 2003. Istvánok, Istik, Pistik. Egy keresztnév közszói származékainak vizsgálata. *Magyar Nyelvjárások* 603–7.
- TAKÁCS JUDIT 2007. *Keresztnemek jelentésváltozása. Egy tulajdonnévtípus közszóvá válásának modellje.* Debrecen.
- TAKÁCS JUDIT 2001. Keresztnévi eredetű finn, észt és magyar köznevek összehasonlító vizsgálata. *Folia Uralica Debreceniensia* 8: 613–8.
- TOLNAI VILMOS 1899. Személynevek mint köznevek. *Magyar Nyelvőr* 1–9.
- VARGA JUDIT 1996. A személynevek köznévi használatáról a finn nyelvben. In: BEREZKI ANDRÁS – KLIMA LÁSZLÓ szerk., *Ünnepi könyv Domokos Péter tiszteletére.* Budapest. 251–3.
- VÁRNAI JUDIT SZILVIA 2005. *Bárhogy nevezzük... A tulajdonnév a nyelvben és a nyelvészetben.* Budapest.
- VITÁNYI BORBÁLA 1993. Névtanos szemmel a közszavak egy csoportjáról. *Névtani Értesítő* 15: 315–7.
- VITÁNYI BORBÁLA 1996/97. Máriahang. A személynevekből lett közszavakról. In: BÁNKI JUDIT szerk., *Emlékkönyv B. Lőrinczy Éva 70. születésnapjára.* Budapest. 139–41.
- WOLOSZ, ROBERT 1994. *Tulajdonnevek a magyar közmondásokban. Margalits Ede Magyar közmondások és közmondásszerű szólások című gyűjteménye alapján.* MND 125. Budapest.

SEIFERT STEFANIE

STEFANIE SEIFERT: Semantic changes in the process of appellativisation of proper nouns

This paper deals with the semantic processes that take place during the transition of a proper noun to an appellative (i.e. during appellativisation). TANJA ANSTATT has developed an effective model by means of which the semantic changes in the process of appellativisation can be precisely described. She gives a typology of the appellativised proper nouns on the basis of VOLKMAR LEHMANN's description of word formation processes, using Polish examples. This model is based

on the tropes “metaphor”, “metonymy” and “synecdoche” as results of the (part-) processes of modification, recategorization, profilation, transprofilation and synthetic combination. In general, during the transition process of a proper noun to an appellative more than just one of the above part-processes operate. The author applies ANSTATI’s system to Hungarian examples. The author also discusses some misinterpreted examples of appellativised proper nouns that can easily be “unmasked” with the help of the adopted typology. The improved typology presented in the paper, however, does not make a claim to be complete or final; it should rather be taken as a proposal which, with the five part-processes, gives a tool to describe each type of appellativised proper noun. Further investigation of a larger word stock, and especially of words taken from the spoken language, can make the above typology more complete and thus more valid.